

Witold Jarno

Organizacja i działalność wojskowej służby zdrowia i weterynaryjnej w Łódzkim Okręgu Wojskowym w latach 1945-1946

Piotrkowskie Zeszyty Historyczne 14, 183-207

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Witold Jarno

(Instytut Historii UŁ, Łódź)

Organizacja i działalność wojskowej służby zdrowia i weterynaryjnej w Łódzkim Okręgu Wojskowym w latach 1945-1946

Wojskowe służby medyczne – obejmujące wojskową służbę zdrowia oraz wojskową służbę weterynarii – odgrywały ważną rolę w strukturze nie tylko całości sił zbrojnych, ale również w okręgach wojskowych. Pierwsza z nich zajmowała się profilaktyką, leczeniem i opieką nad stanem zdrowotnym żołnierzy, zaś druga realizowała podobne zadania w odniesieniu do zwierząt użytkowanych przez wojsko. Obie te służby stanowiły ważny element w strukturze Łódzkiego OW¹. Dowództwo owego okręgu zaczęło formować – w myśl rozkazu NDWP z 1 lutego 1945 r. – dopiero pod koniec marca, zaś prace w tym zakresie zakończono 20 kwietnia. Powstały okręg wojskowy obejmował pod względem terytorialnym obszar dwóch województw – kieleckiego i łódzkiego. Utworzenie okręgów wojskowych – pomimo niewielkiego zakresu zadań, jakie im powierzono w czasie wojny – pozwoliło w połowie 1945 r. stworzyć realne podstawy nie tylko dla potrzeb mobilizacyjnych, ale również dla późniejszej demobilizacji, połączonej z przejściem sił zbrojnych na stopę pokojową, w którym to procesie wspomniane okręgi miały odegrać niezwykle ważną rolę, kierując rozformowaniem oraz reorganizacją jednostek i instytucji wojskowych dyslokowanych na ich obszarze. W tym też czasie władze wojskowe opracowały założenia nowej pokojowej struktury sił zbrojnych, zgodnie z którą, dzięki zespoleniu w ich działalno-

---

¹ W tekście użyto następujących skrótów: CAW – Centralne Archiwum Wojskowe, DP – Dywizja Piechoty, MON – Ministerstwo Obrony Narodowej, NDWP – Naczelne Dowództwo Wojska Polskiego, OW – Okręg Wojskowy (określony), sygn. – sygnatura i WP – Wojsko Polskie.

ści funkcji administracyjnych i operacyjnych, znacząco wzrosła rola terytorialnych władz wojskowych szczebla okręgowego².

Formalny proces pokojowej reorganizacji sił zbrojnych, który objął również Łódzki OW, zapoczątkował rozkaz NDWP nr 208 z 22 sierpnia 1945 r. Wraz z wprowadzeniem nowego rozbudowanego etatu, dowództwo owego okręgu stało się samodzielnym administracyjno-operacyjnym organem dowodzenia oraz administracyjno-gospodarczym centrum mającym kierować przygotowaniami podległego obszaru dla potrzeb mobilizacyjnych. Wraz z przejściem okręgów wojskowych na organizację pokojową, podporządkowano im wszystkie jednostki i instytucje wojskowe stacjonujące na ich obszarze, które zostały włączone do ich organicznego składu. Zapowiedź tego zawierał już wspomniany rozkaz NDWP z 22 sierpnia: *Od chwili sformowania Okręgów Wojskowych wszystkie jednostki stacjonujące na terytorium odnośnych OW podporządkować dowódcom OW, w tym celu szef SG do 30.08.1945 r. przedstawi plan rozdziału formacji i jednostek na dany okręg*³. Plan ten został uszczegółowiony w rozkazie NDWP z 5 września, na mocy którego dowódca Łódzkiego OW przejął zwierzchnictwo nad jednostkami i instytucjami wojskowymi włączonymi do organicznego składu owego okręgu. Przejęcie przez dowódcę Łódzkiego OW zwierzchnictwa nad wyznaczonymi jednostkami i instytucjami wojskowymi stanowiło jednak dopiero wstępny etap pokojowej reorganizacji, gdyż z jednej strony przystąpiono niebawem do formowania nowych oddziałów i jednostek obsługi wojska niezbędnych dla prawidłowego funkcjonowania okręgu w czasie pokoju, zaś z drugiej podjęto szereg przedsięwzięć związanych z rozwiązaniem frontowych jednostek, zakładów i instytucji wojskowych zbędnych w czasie pokoju. Był to niezwykle skomplikowany i złożony proces, który ze względu na swoją skalę stanowił poważne wyzwanie dla niedawno co powstałego i borykającego się

---

² CAW, Warszawski OW, sygn. IV.510.1/A, t. 83. Prawa i obowiązki dowódcy Okręgu Wojskowego z 1 II 1945 r., k. 1-2; K. Frontczak, *Siły zbrojne Polski Ludowej. Przejście na stopę pokojową 1945-1947*, Warszawa 1974, s. 117; D. Mierzejewski, S. Sadowski, *Zarys historii Pomorskiego Okręgu Wojskowego 1919-1994*, Bydgoszcz 1994, s. 147. Szerzej na temat organizacji i działalności okręgów wojskowych w pierwszych latach powojennych patrz: W. Jarno, *Terytorialne władze wojskowe w Polsce w latach 1945-1949. Organizacja i działalność okręgów wojskowych*, Łódź 2011, s. 77 i n.

³ CAW, Sztab Generalny, sygn. IV.501.1/A, t. 141. Rozkaz organizacyjny NDWP nr 208 z 22 VIII 1945 r., k. 449.

z poważnymi trudnościami kadrowymi Łódzkiego OW. Z powodu niezbyt precyzyjnego określenia podporządkowania części jednostek, na początku 1946 r. NDWP – rozkazem z 18 stycznia – określiło wyraźnie, iż jednostki i instytucje wojskowe stacjonujące na obszarze Łódzkiego OW, lecz podlegające bezpośrednio instytucjom centralnym lub dowództwom rodzajów wojsk, zostały podporządkowane dowódcy Łódzkiego OW jedynie pod względem administracyjno-porządkowym, tzn. w zakresie porządku wewnętrznego i dyscypliny, służby garnizonowej, zaopatrzenia materiałowego, udziału w uroczystościach, przygotowań mobilizacyjnych oraz pomocy sanitarnej i weterynaryjnej⁴.

Łódzki OW istniał jednak bardzo krótko, gdyż tylko do 30 listopada 1946 r., kiedy to został formalnie rozformowany. U podstaw tej decyzji leżały przede wszystkim względy finansowe, wynikające z rosnących trudności finansowych WP w pierwszych latach powojennych. Zapowiedź likwidacji owego okręgu zawarta została w dyrektywie NDWP nr 2 z 12 września 1946 r., po czym potwierdzono ją sześć dni później w dyrektywie NDWP nr 3, która z kolei 20 września została ujęta w ramy szczegółowego rozkazu organizacyjnego NDWP nr 232, nakazującego, by rozformowanie Łódzkiego OW oraz dokonanie towarzyszących temu zmian w podziale terytorialnym Pomorskiego, Poznańskiego i Lubelskiego OW zakończyć do 25 listopada 1946 r. W praktyce nastąpiło to z kilkudniowym opóźnieniem, co stwierdzało zarządzenie organizacyjne NDWP nr 611 z 25 listopada 1946 r.: *Z dniem 30.11.1946 r. Dowództwo OW VI rozkazem Naczelnego Dowódcy Wojska Polskiego zostaje rozformowane*⁵. Trzeba tu dodać, iż choć 30 listopada formalnie rozformowano Łódzki OW, to jednak przekazanie jednostek i instytucji wojskowych stacjonujących na obszarze trzech województw zmieniających swą przynależność względem okręgów wojskowych (kieleckiego, łódzkiego i pomorskiego) rozpoczęło się już 25 października, zaś ostateczne wykreślenie Łódzkiego OW ze wszelkiego rodzaju ewidencji nastąpiło 12 stycznia 1947 r.⁶ Ten nieco rozbudowany wywód był potrzebny dla

---

⁴ K. Frontczak, *Formowanie i rozwój wojskowej administracji terenowej w warunkach przechodzenia Polskich Sił Zbrojnych na stopę pokojową*, „Przegląd Historyczny” 1969, t. 60, z. 3, s. 488–489.

⁵ CAW, Sztab Generalny, sygn. IV.501.1/A, t. 377. Zarządzenie organizacyjne nr 611 z 25 XI 1946 r., k. 31.

⁶ CAW, Główny Zarząd Polityczno-Wychowawczy, sygn. IV.502.1, t. 14. Dyrektywa NDWP nr 2 z 12 IX 1946 r., k. 479 i Dyrektywa NDWP nr 3 z 18 IX 1946 r.,

wyjaśnienia zakresu chronologicznego niniejszego tekstu, obejmującego organizację i działalność dwóch służb medycznych w Łódzkim OW, istniejącym zaledwie niecałe dwa lata. Z uwagi na specyfikę wojskowej służby zdrowia i służby weterynarii, zostaną one omówione oddzielnie wedle wspomnianej kolejności.

Wojskowa służba zdrowia odgrywała i nadal odgrywa niezmiernie ważną rolę w siłach zbrojnych, gdyż do jej zasadniczych zadań należy: czuwanie nad stanem zdrowotnym żołnierzy, niesienie im pomocy lekarskiej, szerzenie oświaty sanitarnej w wojsku, szkolenie podległego personelu sanitarnego oraz zaopatrzenie sił zbrojnych w szeroko rozumiany materiał sanitarny. Zadania te służba zdrowia realizowała poprzez propagowanie zasad higieny wśród żołnierzy, zapobieganie chorobom (zwłaszcza zakaźnym), leczenie żołnierzy w stacjonarnych placówkach leczniczych (izby chorych, szpitale okręgowe i garnizonowe oraz sanatoria wojskowe), racjonalne gospodarowanie materiałem sanitarnym, organizowanie odczytów i pogadanek z zakresu higieny, prowadzenie ewidencji i statystyki sanitarnej, nadzоровanie działalności wojskowych zakładów sanitarnych, utrzymywanie stałej współpracy z cywilną służbą zdrowia, a także sprawowanie opieki medycznej nad rodzinami oficerów i podoficerów zawodowych. Wojskowa służba zdrowia wiosną 1945 r. podlegała Głównemu Kwatermistrzostwu WP przekształconemu 27 lipca 1945 r. w III Wiceministerstwo Obrony Narodowej, w ramach którego funkcjonował Departament Służby Zdrowia kierowany w pierwszych latach powojennych kolejno przez gen. bryg. Michała Moguczego (do 24 czerwca 1946 r.) oraz gen. dyw. Bolesława Szareckiego (do 16 grudnia 1949 r.)⁷.

Wiosną 1945 r., w związku z udziałem jednostek 1 i 2 Armii w walkach, pojawiła się potrzeba zwiększenia liczby zakładów leczniczych służby zdrowia, które generalnie dzieliły się w owym czasie na zakłady stacjonarne i frontowe. Pierwsze z nich podlegały dowództwom okręgów wojskowych, zaś drugie dowódcom związków operacyjnych i taktycznych. Zakłady lecznictwa stacjonarnego

---

k. 482 oraz t. 25. Rozkaz NDWP nr 232 z 20 IX 1946 r., k. 97; K. Frontczak, *Siły zbrojne Polski...*, s. 128.

⁷ W. Jurgielewicz, *Organizacja Ludowego Wojska Polskiego (22.VII.1944 – 9.V.1945)*, Warszawa 1968, s. 119-123; K. Frontczak, *op. cit.*, s. 84-86; S. Wojtkowiak, J. Talar, W. Majewski, F. Piotrowski, *Zarys dziejów wojskowej służby zdrowia*, Warszawa 1974, s. 493-494; L. Grot, T. Konecki, E. Nalepa, *Pokojowe dzieje Wojska Polskiego*, Warszawa 1988, s. 50.

to przede wszystkim szpitale okręgowe i garnizonowe, natomiast frontowe zakłady leczenia wojskowego to głównie polowe szpitale ewakuacyjne, punkty ewakuacyjne, pralnie i łaźnie polowe, pociągi i czołówki sanitarne oraz punkty kontrolno-sanitarne. Sześć dni po wydaniu rozkazu o przystąpieniu do formowania okręgów wojskowych, NDWP nakazało 6 lutego 1945 r. utworzyć w każdym z sześciu mających powstać okręgów wojskowych po jednym szpitalu okręgowym na 600 łózek. W Łódzkim OW sformowano wówczas 4 Wojskowy Szpital Okręgowy w Łodzi, który ulokowano w budynku przedwojennego wojskowego szpitala okręgowego przy ul. Stefana Żeromskiego 113. Oprócz niego – na mocy wspomnianego rozkazu – przystąpiono do organizowania Szpitala Garnizonowego w Radomiu na 150 łózek, który to proces miano zakończyć do 1 kwietnia⁸.

Na szczeblu okręgowym – już wiosną 1945 r., wraz z formowaniem dowództwa Łódzkiego OW – utworzono okręgowy organ kierowniczy omawianej służby, którym był początkowo Referat Zdrowia, przekształcony w sierpniu 1945 r. w Wydział Służby Zdrowia (oba podlegały bezpośrednio dowódcy okręgu). Samodzielny charakter wydział ten utracił w kwietniu 1946 r., kiedy to włączono go w skład Kwatermistrzostwa dowództwa okręgu, które skupiło wówczas większość zadań związanych z zabezpieczeniem potrzeb materialno-bytowych jednostek dyslokowanych na obszarze Łódzkiego OW. Pierwszym szefem służby zdrowia w dowództwie owego okręgu wojskowego był oficer Armii Czerwonej płk lek. med. Jan Wołosiewicz, zabity 21 października 1945 r. przez polskie podziemie niepodległościowe. Po jego śmierci, stanowisko szefa służby zdrowia objął mjr lek. med. Józef Słowik (22 X 1945 r. – 18 II 1946 r.), a następnie ppłk lek. med. Wacław Zajączkowski (18 II – 30 XI 1946 r.). Według danych z kwietnia 1946 r. obsada Wydziału Służby Zdrowia w dowództwie Łódzkiego OW wyglądała następująco: szef wydziału – wspomniany wyżej ppłk lek. med. W. Zajączkowski, szef Sekcji 1. Leczniczo-Profilaktycznej – mjr lek. med. Konstanty Śledziwski, szef Sekcji 2. Rewizyjno-Lekarskiej – kpt. lek. med. Jan Krajewski,

---

⁸ CAW: Warszawski OW, sygn. IV.510.1/A, t. 83. Prawa i obowiązki dowódcy okręgu wojskowego z 1 II 1945 r., k. 1-2; *Regulamin służby zdrowia w czasie pokoju*, cz. 1, Warszawa 1948, s. 3 i nast.; S. Wojtkowiak, *Szefostwo służby zdrowia Łódzkiego Okręgu Wojskowego (1945-1946)*, „Lekarz Wojskowy” 1972, r. 48, nr 12, s. 1136-1137; K. Frontczak, *op. cit.*, s. 84-86; S. Wojtkowiak, J. Talar, W. Majewski, F. Piotrowski, *op. cit.*, s. 493-496; K. Adamek, *Kwatermistrzostwo Wojska Polskiego w latach 1945-1956*, Warszawa 1992, s. 88-89.

szef Sekcji 3. Finansowej – kpt. Jan Jaworski oraz szef Sekcji 4. Zopatrzenia – kpt. Józef Kubiszewski. Po przejściu WP na stopę pokojową, szefom służby zdrowia na szczeblu okręgowym podlegał personel sanitarny wszystkich jednostek dyslokowanych na obszarze danego okręgu wojskowego, którym w dywizjach i brygadach kierował szef służby zdrowia danego związku taktycznego, w pułkach i innych samodzielnych oddziałach tzw. starszy lekarz⁹, zaś w jednostkach, gdzie etat nie przewidywał owego stanowiska, etatowy lekarz, któremu powierzono obowiązki starszego lekarza. Z kolei w jednostkach, w których nie było etatu lekarza, służbą zdrowia kierował instruktor sanitarny. Szefom służby zdrowia jednostek wojskowych podlegał cały personel medyczny jednostek wojskowych w postaci: młodszych lekarzy, instruktorów sanitarnych, podoficerów sanitarnych, sanitariuszy oraz pielęgniarek kontraktowych¹⁰.

Po zakończeniu wojny, wraz z przejściem armii na stopę pokojową, przeprowadzono również redukcję zakładów i instytucji leczniczych, dostosowując strukturę służby zdrowia do nowych potrzeb. W ramach tego procesu większość zakładów lecznictwa frontowego rozformowano, wykorzystując ich personel i zasoby medyczne do wzmocnienia istniejących wojskowych zakładów lecznictwa stacjonarnego lub też do tworzenia nowych instytucji i placówek służby zdrowia zgodnie z etatami pokojowymi, jak np. szpitale (okręgowe, garnizonowe czy kliniczne), laboratoria, składnice sanitarne, sanatoria wojskowe, wojskowe domy wypoczynkowe, okręgowe komisje lekarskie, przychodnie lekarskie, czy też garnizonowe pralnie, łaźnie i punkty dezynfekcyjne. Wśród rozformowanych polowych zakładów i instytucji służby zdrowia było m.in. ponad 50 różnego rodzaju szpitali oraz 55 innych instytucji wojskowej służby zdrowia. Najwięcej spośród nich, bo aż około 40%, rozformowano w Poznańskim OW, około 20% w Śląskim OW, po około 10-15% w Pomorskim i Warszawskim OW, zaś pozostałą część w Krakowskim, Lubelskim i Łódzkim OW (średnio po około 5% ogółu rozformowanych placówek wojskowej

---

⁹ W jednostkach tych występowała etatowa izba chorych.

¹⁰ CAW: Warszawski OW, sygn. IV.510.1/A, t. 83. Prawa i obowiązki dowódcy okręgu wojskowego z 1 II 1945 r., k. 1-2; Lubelski OW, sygn. IV.510.7, t. 3. Etat dowództwa okręgu wojskowego nr D1/17 z 1 II 1945 r., k. 4-13; Pomirski OW, sygn. IV.510.2/A, t. 14. Instrukcja o organizacji i zakresie działania okręgów wojskowych z 15 XII 1945 r., k. 95; *Regulamin służby zdrowia...*, s. 3 i n.; K. Frontczak, *op. cit.*, s. 84-86; S. Wojtkowiak, J. Talar, W. Majewski, F. Piotrowski, *op. cit.*, s. 493-496; S. Wojtkowiak, *op. cit.*, s. 1136-1137; K. Adamek, *op. cit.*, s. 88-89.

służby zdrowia). Wśród rozformowanych zakładów wojskowej służby zdrowia w Łódzkim OW znajdowały się m.in.: 15 Polowy Szpital Chirurgiczny, 2620 Szpital Lekkorannych i 1565 Szpital Ewakuacyjny w Skierniewicach oraz 46 Szpital Ewakuacyjny 2 Armii WP w Łodzi, czy 68 Szpital Rozdzielczy w Częstochowie¹¹.

W październiku 1945 r. – po zakończeniu zasadniczego etapu reorganizacji wojskowych zakładów sanitarnych – w myśl pokojowych założeń, wojskowa służba zdrowia składała się z siedmiu szpitali okręgowych, dwudziestu szpitali garnizonowych, trzech centralnych laboratoriów, pięciu szpitali podległych władzom szczebla centralnego, jednej centralnej przychodni dentystycznej, ośmiu komisji lekarskich (w tym siedmiu okręgowych), siedmiu garnizonowych pralni, łaźni i punktów dezynfekcyjnych, ośmiu składnic sanitarnych (w tym siedmiu okręgowych), sześciu sanatoriów i trzech wojskowych domów wypoczynkowych. Spośród nich dowództwu Łódzkiego OW od jesieni 1945 r. podlegało sześć samodzielnych zakładów wojskowej służby zdrowia, w tym trzy szczebla okręgowego i trzy szczebla garnizonowego. Zakładami wojskowej służby zdrowia szczebla okręgowego były mieszczące się w Łodzi: 4 Wojskowy Szpital Okręgowy z Polikliniką przy ul. S. Żeromskiego 113, którego komendantem w latach 1945-1946 był mjr/ppłk lek. med. Konrad Szpilman, Okręgowa Komisja Lekarska, mieszcząca się również przy ul. S. Żeromskiego 113 (na jej czele stał por. lek. med. Krajewski – imienia nie

---

¹¹ S. Załuski, *Formowanie jednostek kwatermistrzowskich w pierwszej połowie 1945 roku*, „Przegląd Kwatermistrzowski” 1971, z. 2 (118), s. 100-101. Według rozkazu NDWP nr 233 z 6 IX 1945 r. wśród zakładów służby zdrowia rozformowano m.in.: Szpitale Ewakuacyjne nr 38, 62, 63, 64, 66, 69, 1587, 1763, 1796, 1797, 1977, 2101, 2114, 2138, 2145, 2146, 2343, 3196, 3299, 3416, 4234 i 4478, Szpitale Rozdzielcze nr 67, 68 i 4478, Polowe Szpitale Chirurgiczne nr 1, 2, 4, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16 i 17, Polowe Szpitale Wewnętrzne nr 3, 20 i 21, Szpitale Zakaźne nr 5, 24 i 25, Szpitale dla Lekkorannych nr 6, 28, 29, 30, 31 i 32, Sanitarно-Epidemiologiczne Laboratorium nr 9, Oddział Dezynfekcyjno-Instruktorski nr 28, Ewakuacyjno-Odbiorczy Punkt Kontrolny nr 1, 4 i 5, Samodzielne Kompanie Pogotowia Chirurgicznego nr 1 i 6, Samodzielne Kompanie Dezynfekcyjne nr 4 i 12, Laboratorium Anatomiczno-Patologiczne nr 1 i 6, Łaźnie Polowe nr 7, 8, 9, 10, 22, 23 i 24, Sanitarne Kompanie Konne nr 3 i 10, Pralnie Polowe nr 2, 3, 4, 7, 8, 9, 10, 16, 17 i 18, Sanitarne Punkty Kontrolne nr 2, 5, 6 i 7, Pociągi Sanitarne nr 1, 2, 101, 102, 103, 104 i 828, Polowe Zarządy Ewakuacyjne nr 1 i 3, Oddziały Sanitarно-Epidemiczne nr 1 i 14, Polowe Składy Sanitarne nr 8 i 49, Frontowy Zarząd Ewakuacyjny nr 8, Stacja Przetaczania Krwi, Samochodowa Kompania sanitarna nr 2 i 8 oraz Samodzielna Konna Kompania Sanitarna nr 3 i 10.

ustalono) oraz 93 Okręgowa Składnica Sanitarna przy ul. Gdańskiej 162, której komendantami w latach 1945-1946 byli kolejno: por. Włodzimierz Katczak do grudnia 1945 r., kpt. Józef Kubiszewski do marca 1946 r. oraz kpt. Rozenszajn (imienia nie ustalono) od marca do listopada 1946 r. Z kolei wspomnianymi trzema zakładami wojskowej służby zdrowia szczebla garnizonowego były: Garnizonowa Pralnia, Łaźnia i Punkt Dezynfekcyjny nr 12 w Łodzi przy ul. Lucjana Żeligowskiego 39 (jej komendantem w 1946 r. był ppor. Henryk Brzostowicz) oraz dwa szpitale garnizonowe. Pierwszym z nich był Szpital Garnizonowy w Częstochowie na 100 łóżek (utworzony we wrześniu na bazie rozformowanego 68 Szpitala Rozdzielczego), który mieścił się początkowo w tzw. Koszarach Zawada przy ul. Jana Henryka Dąbrowskiego 69, zaś później został przeniesiony na ul. Adama Mickiewicza 12. Jego komendantem przez cały okres działalności owego szpitala w Częstochowie był ppłk lek. med. Jan Wójtowicz. Drugim szpitalem garnizonowym na obszarze Łódzkiego OW był szpital w Radomiu na 50 łóżek, który rozpoczął działalność w czerwcu 1945 r. i mieścił się przy ul. Gabriela Narutowicza 20. Jego pierwszym komendantem, w 1945 r., był oficer Armii Czerwonej mjr lek. med. Iwan Moroz, a następnie, w 1946 r., mjr lek. med. Zygmunt Siedlecki. W listopadzie 1945 r. – dostosowując powstałą sieć szpitali garnizonowych do rzeczywistych potrzeb wojska – przeniesiono z Siedlec do Kielc Szpital Garnizonowy na 75 łóżek¹², co zwiększyło liczbę szpitali garnizonowych w Łódzkim OW do trzech. Szpital Garnizonowy w Kielcach zajął budynek przy ul. Bandurskiego 27, zaś jego komendantem w latach 1945–1946 był mjr lek. med. Eugeniusz Dorengowski (jesienią 1946 r. szpital ten przeformowano na nowy zmniejszony etat szpitala garnizonowego na 50 łóżek)¹³.

Powyższa organizacja i dyslokacja zakładów służby zdrowia w Łódzkim OW uległa w 1946 r. kilku zmianom spowodowanym narastającymi trudnościami finansowymi polskiej armii. Już styczniu rozformowano – podobnie jak w innych okręgach wojskowych – Okręgową Komisję Lekarską w Łodzi, w czerwcu Szpital Garnizonowy

---

¹² Szpital ten powstał na bazie Szpitala Ewakuacyjnego nr 2101.

¹³ CAW, II wiceminister Obrony Narodowej, sygn. IV.500.2, t. 4. Rozkaz NDWP nr 187 z 31 VII 1945 r., 151; Sztab Generalny, sygn. IV.501.1/A, t. 143. Rozkaz NDWP nr 233 z 6 IX 1945 r., 85-97 i t. 141. Rozkaz NDWP nr 208 z 22 VIII 1945 r., k. 7-10; S. Załuski, *op. cit.*, s. 100-101.

w Częstochowie przeniesiono do Siedlec na obszarze Lubelskiego OW, zaś w listopadzie – wobec likwidacji Łódzkiego OW – rozformowano w Łodzi kolejne dwa zakłady sanitarne szczebla okręgowego: 4 Wojskowy Szpital Okręgowy z Polikliniką i 93 Okręgową Składnicę Sanitarną. Ponadto w grudniu (a więc już po rozwiązaniu omawianego okręgu) przeniesiono z Otwocka do Łodzi Główny Szpital Kliniczny WP, który ulokowano w budynku dawnego wojskowego szpitala okręgowego przy ul. Żeromskiego 113 (komendantem owego szpitala klinicznego w grudniu 1946 r. był ppłk lek. med. Kajetan Pietraszkiewicz). W tym też czasie Garnizonową Pralnię, Łaźnie i Punkt Dezynfekcyjny nr 12 w Łodzi podporządkowano Departamentowi Intendentury. Bez zmian za to funkcjonowały w 1946 r. pozostałe dwa szpitale garnizonowe w Łódzkim OW (w Kielcach i Radomiu), które po likwidacji owego okręgu zostały podporządkowane (bez zmiany dyslokacji) dowództwu Lubelskiego OW¹⁴.

W ramach działań organizacyjnych związanych ze zmniejszeniem stanu liczebnego WP oraz rozformowywaniem i przenoszeniem zakładów sanitarnych na nowe etaty pokojowe, zmniejszeniu uległ także stan personelu służby zdrowia, który jeszcze 20 sierpnia 1945 r. (a więc niemal w przeddzień przejścia na stopę pokojową) etatowo wynosił 17 267 ludzi, w tym 15 325 wojskowych i 1 942 pracowników kontraktowych. W ciągu kolejnych kilku miesięcy – w toku zasadniczej reorganizacji sił zbrojnych – personel ten planowano zmniejszyć o 7 967 osób, tak by w końcu 1945 r. liczył etatowo 9 300 ludzi, w tym 6 077 wojskowych i 3 223 kontraktowych. W wyniku przeprowadzonej reorganizacji, 1 stycznia 1946 r. personel ten (bez kursantów i pracowników kontraktowych) liczył etatowo 4 586 wojskowych (w tym 2 769 w instytucjach i zakładach służby zdrowia oraz 1 826 w jednostkach wojskowych). W praktyce stan ewidencyjny owej grupy był wówczas większy o prawie 20%, gdyż liczyła ona ogółem 5 336 wojskowych (w tym 3 120 w instytucjach i zakładach omawianej służby oraz 2 216 w jednostkach wojskowych). Spośród nich, według stanu etatowego, 567 wojskowych miało pracować w Łódzkim OW,

---

¹⁴ CAW, Sztab Generalny, sygn. IV.501.1/A, t. 376. Wykaz jednostek sanitarno-leczniczych podległych Departamentowi Służby Zdrowia z 1 XI 1945 r., k. 10; Łódzki OW, sygn. IV.510.6, t. 8. Rozkaz dowództwa Łódzkiego OW nr 110 z 21 XI 1945 r., k. 186; Departament Służby Zdrowia, sygn. IV.503.7, t. 45. Wykaz dyslokacji jednostek sanitarno-leczniczych podległych Departamentowi Służby Zdrowia z 1 VII 1946 r., k. 545.

z czego 299 w instytucjach i zakładach służby zdrowia oraz 268 w jednostkach wojskowych, lecz i w tym wypadku stan ewidencyjny był o około 20% wyższy i wynosił 664 wojskowych (w tym 352 w instytucjach i zakładach sanitarnych oraz 312 w jednostkach wojskowych). Wiosną 1946 r., w ramach kolejnej redukcji sił zbrojnych, ponownie zmniejszono personel wojskowej służby zdrowia, czemu towarzyszyła likwidacja lub przeformowanie niektórych placówek medycznych. W rezultacie, 1 maja 1946 r., służba ta miała etatowo liczyć 7 756 ludzi, w tym 4 710 wojskowych i 3 046 kontraktowych (wśród wojskowych miało się znajdować 1 511 oficerów, 1 337 podoficerów, 362 szeregowych oraz 1 500 kursantów). W praktyce jednak stan ewidencyjny był tym razem niższy od etatowego, gdyż np. według sprawozdania Departamentu Służby Zdrowia zamiast 3,2 tys. wojskowych (bez kursantów) liczyła ona faktycznie wówczas 2 229 wojskowych, wśród których aż 680 pochodziło z Armii Czerwonej. W kolejnych miesiącach 1946 r. kontynuowano przekształcenia strukturalne w zakresie wojskowej służby zdrowia, poważnie zmniejszając stan etatowy jej personelu, na który po zakończeniu wojny w naturalny niejako sposób malało zapotrzebowanie sił zbrojnych. W rezultacie, co pokazuje poniższa tabela, pomiędzy styczniem a grudniem tego roku stan etatowy personelu omawianej służby w odniesieniu do osób wojskowych (bez kursantów i pracowników kontraktowych) zmniejszył się z 4 586 osób do 3 523, zaś stan ewidencyjny z 5 336 do 3 513¹⁵.

W pięciu największych garnizonach na obszarze Łódzkiego OW powołano naczelnych lekarzy garnizonów, które to stanowiska w 1946 r. zajmowali: w garnizonie łódzkim – mjr lek. med. W. Zajączkowski (do 30 listopada 1946 r. był jednocześnie szefem Wydziału Służby Zdrowia w dowództwie Łódzkiego OW, zaś po likwidacji owego okręgu naczelnym lekarzem łódzkiego garnizonu został komendant Szkoły Młodszych Oficerów Służby Zdrowia ppłk dr med. Franciszek Goertz), w garnizonie częstochowskim – kpt. lek. med. Jan Burchardt (szef służby zdrowia 6 Pułku Piechoty 2 DP), w garnizonie kieleckim – ppłk lek. med. Aleksander Lachow-

---

¹⁵ CAW: Sztab Generalny, sygn. IV.501.1/A, t. 540. Referat o przedsięwzięciach organizacyjnych WP na 1945 r.; Departament Służby Zdrowia, sygn. IV.503.7, t. 45. Sprawozdanie z działalności służby zdrowia za kwiecień 1946 r.; Departament Organizacji i Planowania MON, sygn. IV.503.1/A, t. 109. Sprawozdanie z działalności służby zdrowia za 1946 r.

ski (szef służby zdrowia 2 DP), w garnizonie piotrkowskim – por. lek. med. Stefan Szmidt (szef służby zdrowia 5 Pułku Piechoty 2 DP) oraz w garnizonie radomskim – mjr lek. med. Z. Siedlecki (komendant tutejszego szpitala garnizonowego). W myśl instrukcji dla naczelnych lekarzy garnizonów byli oni organami wykonawczymi szefa służby zdrowia Łódzkiego OW w zakresie działalności omawianej służby w danym garnizonie i podlegał im w tym zakresie cały personel medyczny wszystkich jednostek wojskowych dyslokowanych w garnizonie (warto w tym miejscu dodać, iż w garnizonie kieleckim naczelnym lekarzem 2 Pułku Artylerii Lekkiej 2 DP był kpt. lek. med. Antoni Bobrowski, naczelnym lekarzem 4 Pułku Piechoty 2 DP kpt. lek. med. Kamila Kadygrobowa, zaś naczelnym lekarzem 2 Batalionu Saperów 2 DP por. lek. med. Leonard Thumm)¹⁶.

Pokojowa reorganizacja służby zdrowia miała ją przygotować do wypełniania swych zadań w nowych warunkach, w których należało jak najlepiej wykorzystać jej możliwości w stosunku do zmieniających się potrzeb armii. Wiązało się z tym zmniejszenie liczby zakładów sanitarnych i łóżek szpitalnych oraz nowe rozmieszczenie instytucji sanitarnych, czemu towarzyszyła również redukcja łóżek szpitalnych w zakładach stacjonarnych omawianej służby. Według danych z 1 lutego 1946 r. we wszystkich zakładach owej służby w Łódzkim OW było etatowo 550 łóżek szpitalnych, w tym 400 w 4 Szpitalu Okręgowym w Łodzi, 100 w Szpitalu Garnizonowym w Częstochowie i 50 w Szpitalu Garnizonowym w Radomiu, zaś tzw. obłożenie wynosiło wówczas ogółem 588 łóżek szpitalnych, w tym 460 zajętych łóżek w 4 Szpitalu Okręgowym (a więc o 60 więcej niż przewidywał etat owego szpitala), 78 w Szpitalu garnizonowym w Częstochowie i 50 w Szpitalu Garnizonowym w Radomiu. Co ciekawe, sprawozdanie nie wymienia Szpitala Garnizonowego w Kielcach na 75 łóżek, przeniesionego tu w listopadzie 1945 r., co może sugerować, iż do tego czasu nie rozpoczął on jeszcze formalnie swej działalności. Dopiero kolejne sprawozdanie Departamentu Służby Zdrowia z 1 marca 1946 r. uwzględnia ów szpital, w wyniku czego etatowa liczba łóżek w zakładach wojskowej służby zdrowia w Łódzkim OW wzrosła do 625 (w całym WP było tego dnia według

---

¹⁶ CAW: Komenda Miasta Łódź, sygn. 38.53.10673. Pismo pplk. dr. med. F. Goertza z 26 XI 1946 r.; Departament Służby Zdrowia, sygn. IV.503.7, t. 63. Wykaz naczelnych lekarzy garnizonów w Łódzkim OW z jesieni 1946 r. i Instrukcja dla naczelnych lekarzy garnizon z 7 V 1946 r.

stanu etatowego 7,3 tys. łóżek szpitalnych, w tym – poza Łódzkim OW – 2 250 w Warszawskim OW, 1 850 w Pomorskim OW, 975 w Poznańskim OW, 700 w Śląskim OW, 650 w Krakowskim OW i 250 w Lubelskim OW). Obłożenie Łóżek w Łódzkim OW nadal przekraczało nieznacznie stan etatowy, gdyż zajętych było wówczas łącznie 637 łóżek, w tym 487 w 4 Szpitalu Okręgowym w Łodzi, 81 w Szpitalu Garnizonowym w Kielcach, 39 w Szpitalu Garnizonowym w Radomiu i 30 w Szpitalu Garnizonowym w Kielcach¹⁷.

Tabela 1
Wykaz stanu personelu służby zdrowia WP w 1946 r.
(bez kursantów oraz pracowników kontraktowych)

Wyszczególnienie	Warszawski OW	Pomorski OW	Poznański OW	Śląski OW	Krakowski OW	Łódzki OW	Lubelski OW	Razem
Stan na 1 I 1946 r.								
Stan personelu służby zdrowia w instytucjach leczniczych								
Stan etatowy	1 039	330	391	292	276	299	133	2 760
Stan faktyczny	1 119	337	437	342	318	352	175	3 120
Stan personelu służby zdrowia w jednostkach wojskowych								
Stan etatowy	342	236	234	254	265	268	227	1 826
Stan faktyczny	419	293	286	302	315	312	289	2 216
Ogółem według stanu na 1 I 1946 r.								
Stan etatowy	1 381	566	625	546	541	567	360	4 586
Stan faktyczny	1 538	630	723	644	633	664	464	5 336
Stan na 31 XII 1946 r.								
Stan personelu służby zdrowia w instytucjach leczniczych								
Stan etatowy	544	375	406	231	256	-	231	2 043
Stan faktyczny	542	356	399	229	255	-	207	1 988
Stan personelu służby zdrowia w jednostkach wojskowych								
Stan etatowy	300	232	233	212	239	-	264	1 480
Stan faktyczny	317	233	232	215	244	-	284	1 525
Ogółem według stanu na 1 XII 1946 r.								
Stan etatowy	844	607	639	443	495	-	495	3 523
Stan faktyczny	859	589	631	444	499	-	491	3 513

Źródło: CAW, Departament Organizacji i Planowania MON, sygn. IV.503.1/A, t. 109. Sprawozdanie z działalności służby zdrowia za 1946 r.

¹⁷ CAW, Departament Służby Zdrowia, sygn. IV.503.7, t. 113. Sprawozdania o stanie szpitali z 1 lutego oraz 1 III 1946 r.

W końcu czerwca 1946 r. – po przeniesieniu Szpitala Garnizonowego z Częstochowy do Siedlec – zwiększono liczbę etatowych łóżek w Szpitalu Garnizonowym w Radomiu z 50 do 100 oraz rozformowano istniejący od jesieni 1945 r. Wojskowy Dom Wypoczynkowy dla Oficerów w Busku, tworząc na jego bazie Sanatorium Oficerskie na 100 łóżek. W rezultacie owych zmian, liczba etatowych łóżek w samodzielnych wojskowych placówkach służby zdrowia w omawianym okręgu zwiększyła się do 675 (w tym 100 łóżek w Sanatorium Oficerskim w Busku), choć w skali całego WP spadła wówczas do 6 625 z 7 300 łóżek w porównaniu z marcem, co było konsekwencją nie tylko rosnących trudności finansowych wojska, ale także konsekwencją stopniowej poprawy opieki medycznej w armii¹⁸.

Tabela 2
Sprawozdanie o stanie szpitali w Łódzkim OW
z 1 lutego i 1 marca 1946 r.

Szpital	1 II 1946 r.		1 III 1946 r.	
	Ilość łóżek wg etatu	Ilość łóżek zajętych	Ilość łóżek wg etatu	Ilość łóżek zajętych
4 Szpital Okręgowy w Łodzi	400	460	400	487
Szpital Garnizonowy w Częstochowie	100	78	100	81
Szpital Garnizonowy w Radomiu	50	50	50	39
Szpital Garnizonowy w Kielcach	brak tego szpitala w sprawozdaniu z 1 II 1946 r. (być może jeszcze nie rozpoczął działalności)		75	30
Razem w Łódzkim OW	550	588	625	637

Źródło: CAW, Departament Służby Zdrowia, sygn. IV.503.7, t. 113. Sprawozdania o stanie szpitali z 1 lutego oraz 1 III 1946 r.

W miarę upływu czasu zaczęła się poprawiać sytuacja sanitarno-higieniczna w wojsku, warunki jego zakwaterowania i wyżywienie, co znajdowało odbicie w ogólnej liczbie żołnierzy leczonych szpitalnie,

¹⁸ CAW, Departament Służby Zdrowia, sygn. IV.503.7, t. 45. Sprawozdanie z działalności służby zdrowia za kwiecień 1946 r., k. 42-43 i t. 113. Sprawozdanie o stanie szpitali z 1 lutego, 1 marca i 24 VI 1946 r.; K. Adamek, *op. cit.*, s. 93.

gdyż jeszcze w 1946 r. było ich łącznie 57 485, zaś rok później już tylko 42 731 (brak danych ilu z nich było leczonych w placówkach podległych dowództwu Łódzkiego OW). W pierwszych latach powojennych największe zagrożenie dla stanu zdrowotnego wojska przedstawiały choroby weneryczne, stanowiące 27% ogółu zachorowań w 1946 r. i 14% w 1947 r. Kolejne miejsca pod tym względem zajmowały różnego rodzaju urazy odniesione w trakcie służby wojskowej oraz choroby przewodu pokarmowego. Te ostatnie świadczyły o nie-najlepszym poziomie wyżywienia oraz słabym stanie higieny w jednostkach wojskowych. Żołnierze w pierwszym okresie powojennym niemal powszechnie narzekali na monotonne jedzenie, w rezultacie czego często zdarzały się sytuacje, iż przez kilka tygodni w niektórych jednostkach karmiono żołnierzy codziennie grochem oraz solonymi rybami, mającymi zastąpić niedobór mięsa. Równie często otrzymywali oni do spożycia nieświeże produkty, co powodowało liczne zachorowania przewodu pokarmowego. Towarzyszył temu także powszechny niedobór świeżych jarzyn i tłuszczów, na co nakładał się dodatkowo kiepski poziom wyszkolenia personelu kuchennego i nieprzestrzeganie przez żołnierzy podstawowych zasad sanitarno-higienicznych. Stopniowej poprawie ulegała za to sytuacja w zakresie innych chorób zakaźnych, jak np. świerzbu, zimnicy czy duru brzuszego. Szczególnym problemem był świerzb dotyczący przede wszystkim żołnierzy nowo powołanych do wojska, których trzeba było nauczyć niemalże od podstaw zasad higieny. W 1946 r. najtrudniejsza sytuacja pod tym względem występowała w Śląskim OW (3 627 przypadków owej choroby), Krakowskim OW (3 021) i Warszawskim OW (2 837), zaś najlepsza w Łódzkim OW, gdzie odnotowano wówczas jedynie 21 zachorowań na ową chorobę. W zwalczaniu schorzeń i w poprawie warunków sanitarnych ważną rolę odegrała Garnizonowa Pralnia, Łaźnia i Punkt Dezynfekcyjny nr 12 w Łodzi, poprzez organizowanie obowiązkowych kąpieli dla żołnierzy tutejszego garnizonu oraz zapewnienie czystego umundurowania i pościeli dla większości jednostek stacjonujących na obszarze Łódzkiego OW¹⁹.

---

¹⁹ CAW: Departament Służby Zdrowia, sygn. IV.503.7, t. 45. Sprawozdanie z działalności służby zdrowia za kwiecień 1946 r., k. 42-43; Departament Organizacji i Planowania, sygn. IV.503.1/A, t. 113. Sprawozdanie z działalności służby zdrowia za 1947 r. i t. 109. Sprawozdanie z działalności służby zdrowia za 1946 r.

Istotnym elementem zmierzającym do poprawy sytuacji zdrowotnej wśród żołnierzy były masowe szczepienia przeciwko durowi brzuszemu i czerwonce, jakie przeprowadzono we wszystkich jednostkach WP pomiędzy 10 kwietnia a 25 maja 1946 r. W okresie tym zaszczepiono ogółem 129 903 żołnierzy, z czego najwięcej w Poznańskim OW – 26 447 żołnierzy, Warszawskim OW – 25 866 i Śląskim OW – 22 749, podczas gdy w pozostałych okręgach liczby te były znacznie mniejsze: w Krakowskim OW – 17 938, Pomorskim OW – 15 741, Lubelskim OW – 10 371 oraz w Łódzkim OW – 9 769 (pozostała część zaszczepionych przypadła na Marynarkę Wojenną, Lotnictwo i instytucje centralne MON). O skuteczności leczenia żołnierzy decydowało w dużym względzie – oprócz samego personelu medycznego – także zaopatrzenie zakładów wojskowej służby zdrowia w leki i szeroko rozumiane materiały sanitarne. Dzięki poprawie funkcjonowania służby zdrowia oraz całego kwatermistrzostwa, znacznej poprawie uległ rozdział leków, jednak zaopatrzenie w nie – podobnie jak i w materiał sanitarny – było wysoce niedostateczne. Z uwagi na słabość krajowego przemysłu farmaceutycznego, większość leków pochodziła z zapasów wojennych, przydziałów z Ministerstwa Zdrowia, zdobyczy wojennych lub darów PCK. Duża część leków w pierwszych dwóch latach powojennych pochodziła z importu (głównie z ZSRR), a sytuację w tym zakresie udało się poprawić dopiero w latach 1947-1948. Jeszcze w 1946 r. stan zaopatrzenia w materiał sanitarny wynosił: w materiałach opatrunkowych – 100%, w przyborach i przyrządach lekarskich – 60%, zaś w lekach – 50%. W roku następnym zaopatrzenie nieco się poprawiło, gdyż zapotrzebowanie na leki pokrywano w 75%, zaś na przybory i przyrządy lekarskie w 65%. Stopniowa poprawa sytuacji w tym względzie niewątpliwie również ułatwiła skuteczniejszą walkę z chorobami (zwłaszcza zakaźnymi)²⁰.

Ważnym elementem wpływającym na coraz lepszą pracę personelu medycznego była także rozbudowa wyższego wojskowego szkolnictwa medycznego pozwalająca na wykształcenie lekarzy wojskowych dla potrzeb sił zbrojnych. Już w końcu 1944 r. utworzono Katedrę Medycyny Wojskowej przy Uniwersytecie im. Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, zaś w lipcu 1945 r. (rozkazem NDWP nr 187 z 31 lipca) także pierwszą wojskową uczelnię medyczną, jaką

---

²⁰ CAW, Departament Służby Zdrowia, sygn. IV.503.7, t. 45. Sprawozdanie z działalności Departamentu Służby Zdrowia za kwiecień 1946 r.

była Wojskowa Medyczna Szkoła Felczerów w Łodzi, którą ulokowano początkowo przy ul. Piotrkowskiej 3, a następnie przy ul. 1 Maja 69. Zgodnie z przyjętym wówczas etatem nr 20/25, miała ona liczyć 250 stałego personelu oraz 500 kursantów. W lutym 1946 r. przemianowano ją na Szkołę Młodszych Oficerów Służby Zdrowia, zaś czerwcem na Oficerską Szkołę Instruktorów Sanitarnych (jej komendantem był ppłk lek. med. F. Goertz). Wspomnianą szkołę włączono w następnym roku w skład utworzonego 15 stycznia 1947 r. – a więc już po rozwiązaniu Łódzkiego OW – Centrum Wyszczolenia Sanitarnego, które ulokowano również przy ul. 1 Maja 69 w Łodzi. W 1947 r. utworzono także kompanie akademickie przy różnych cywilnych szkołach wyższych, spośród których niektóre przekształcono w bataliony, a nawet w Fakultety Wojskowe, jak np. Kompanię Akademicką nr 2 w Łodzi przeformowaną we wrześniu 1948 r. w Batalion Akademicki nr 2, zaś rok później w Fakultet Wojskowo-Medyczny. W grudniu 1950 r. z połączenia Centrum Wyszczolenia Sanitarnego oraz Fakultetu Wojskowo-Medycznego powstało Wojskowe Centrum Wyszczolenia Medycznego w Łodzi. W praktyce więc, pomimo rozformowania Łódzkiego OW i zmniejszenia znaczenia garnizonu łódzkiego w strukturze sił zbrojnych, stał się on w końcu lat czterdziestych wiodącym ośrodkiem w medycznym szkolnictwie wojskowym²¹.

Oprócz służby zdrowia, drugą służbą medyczną funkcjonującą w WP była służba weterynaryjna zajmująca się zaopatrywaniem wojska w zwierzęta pociągowe (konie), opieką nad zdrowotnością, wyżywieniem i właściwym użytkowaniem zwierząt należących do wojska, nadzorem weterynaryjnym nad produktami pochodzenia zwierzęcego przeznaczonymi na potrzeby wojska oraz współdziałaniem ze służbą zdrowia w kwestiach związanych z ochroną żołnierzy przed chorobami odzwierzęcymi. Zadania te służba weterynaryjna realizowała m.in. poprzez szkolenie podległego jej personelu oraz personelu innych służb w zakresie spraw weterynaryjnych, leczenie zwierząt, nadzór weterynaryjny nad ubojem zwierząt przeznaczonych na potrzeby wojska, bieżące zaopatrzenie sił zbrojnych w mate-

---

²¹ CAW, II Wiceminister Obrony Narodowej, sygn. IV.500.2, t. 4. Rozkaz NDWP nr 187 z 31 VII 1945 r.; S. Wojtkowiak, *Wojskowe szkolnictwo medyczne w Łodzi w latach 1945-1950*, „Rocznik Łódzki” 1965, t. 10, s. 228-238; J. Derecki, Z. Psarski, *Katedra i Fakultet Medycyny Wojskowej w Lublinie (grudzień 1944 r. – lipiec 1946 r.)*, „Lekarz Wojskowy” 1983, nr 5-6, s. 351-359.

riał weterynaryjny, pobór, ewidencjonowanie i brakowanie koni oraz współdziałanie z cywilnymi organami służby weterynaryjnej w sprawach hodowli i rejestracji koni²².

Tabela 3
Liczba leczonych żołnierzy WP w latach 1946–1947

Ogólna liczba żołnierzy leczonych szpitalnie w tym:	1946	1947	Zmiany w %
choroby zakaźne	2 550	2 501	- 1,92 %
gruźlica	1 556	1 296	- 16,71 %
choroby weneryczne	15 677	5 932	- 62,16 %
urazy	9 089	4 067	- 55,25 %
choroby przewodu pokarmowego	4 989	7 888	+ 58,25 %
choroby układu oddechowego	3 072	2 879	- 6,29 %
choroby układu krążenia	1 074	1 074	-
inne choroby	19 478	17 094	- 12,24 %

CAW, Departament Organizacji i Planowania, sygn. IV.503.1/A, t. 113. Sprawozdanie z działalności służby zdrowia za 1947 r. i t. 109. Sprawozdanie z działalności służby zdrowia za 1946 r.

Do czasu przejścia WP na stopę pokojową, omawianą służbą kierował Oddział Służby Weterynaryjnej w Głównym Kwatermistrzostwie WP, które 27 lipca 1945 r. przeformowano w III Wiceministerstwo Obrony Narodowej, zaś Oddział Służby Weterynaryjnej w Wydział Służby Weterynaryjnej, którym w pierwszych latach powojennych kierowali kolejno: płk lek. wet. Mikołaj Tarnowicz do 26 października 1945 r. i płk/gen.bryg. lek. wet. Afanasij Poliszczuk do 30 czerwca 1948 r. Szefom owego wydziału podlegali z kolei szefowie służby weterynaryjnej na szczeblu okręgowym. W Łódzkim OW pracą owej służby kierował początkowo Referat Weterynaryjny, przekształcony w sierpniu 1945 r. – wraz z reorganizacją dowództwa Łódzkiego OW – w Wydział Weterynaryjny w składzie Kwatermistrzostwa dowództwa okręgowego. Na czele wspomnianego referatu, a później wydziału stali kolejno: ppłk lek. med. Lewutyn Łogozowski (od 19 kwietnia do grudnia 1945 r. – oficer Armii Czerwonej), płk lek. wet. Anisim Benedik (od grudnia 1945 r. do lutego 1946 r.

²² CAW, Instrukcja służby weterynaryjnej z 1951 r.; K. Adamek, *Służba weterynaryjna Wojska Polskiego w latach 1945-1956*, „Przegląd Kwatermistrzowski” 1988, r. 39, z. 5, s. 64.

– również oficer Armii Czerwonej) oraz ppłk lek. wet. Marian Józkiwicz (od lutego do listopada 1946 r.)²³.

Jesienią 1945 r. rozformowano większość istniejących zakładów i instytucji służby weterynaryjnej, tworząc na ich bazie – w oparciu o etaty pokojowe – kilkanaście nowych jednostek i zakładów owej służby. W wyniku owej reorganizacji, w ramach omawianej służby na stopie pokojowej funkcjonowały trzy jednostki podległe bezpośrednio szefowi Wydziału Służby Weterynaryjnej: Centralna Składnica Weterynaryjna w Warszawie, Centrum Wyszkożenia Weterynaryjnego w Falentach koło Warszawy i 908 Szkoła Remontu Koni w Kozienicach, zaś w każdym z siedmiu okręgów wojskowych utworzono okręgowy ambulans weterynaryjny, natomiast w Warszawskim, Poznańskim i Śląskim OW także okręgowe laboratoria weterynaryjne. Spośród nich w Łódzkim OW funkcjonowały dwie instytucje wojskowej służby weterynaryjnej: 908 Szkoła Remontu Koni w Kozienicach oraz 15 Okręgowy Ambulans Weterynaryjny we Wrzącej koło Lutomierska. Do zadań 908 Szkoły Remontu Koni należało gromadzenie zakupionych lub pochodzących z poboru koni przed osiągnięciem przez nie wieku przewidzianego dla użytku wojskowego, pielęgnowanie ich, oswajanie z ludźmi i sprzętem wojskowym, po czym Szkoła miała przekazywać przeszkolone konie jednostkom wojskowym. Szkoła ta 1 października 1945 r. liczyła 152 żołnierzy, w tym 25 oficerów, 43 podoficerów i 87 szeregowych. Dwa i pół miesiąca później – rozkazem NDWP nr 339 z 14 grudnia 1945 r. – została ona rozformowana, zaś na jej bazie utworzono Zapas Koni w Kozienicach o obsadzie etatowej wynoszącej 216 wojskowych (dnia 1 stycznia 1946 r. stan ewidencyjny wynosił 219 żołnierzy, w tym 25 oficerów, 69 podoficerów i 125 szeregowych, zaś 1 marca – 191 żołnierzy, w tym 24 oficerów, 41 podoficerów i 126 szeregowych). Oprócz wspomnianego Zapasu Koni, szefowi służby weterynaryjnej w Łódzkim OW podlegał również 15 Okręgowy Ambulans Weterynaryjny mieszczący się we Wrzącej koło Lutomierska, utworzony we wrześniu 1945 r. (na mocy rozkazu NDWP nr 208 z 22 sierpnia), którego komendantem w latach 1945–1946 był kpt. lek. wet. Marian Domaszewski²⁴.

---

²³ K. Adamek, *op. cit.*, s. 64-65.

²⁴ CAW: Łódzki OW, sygn. IV.510.6, t. 22. Wykaz jednostek przybyłych do 1 X 1945 r. na teren Łódzkiego OW, t. 52. Meldunek o stanie bojowym Łódzkiego OW z 1 X 1945 r.; Sztab Generalny, sygn. IV.501.1/A, t. 594. Wykaz jednostek i formacji podległych III wiceministrowi Obrony Narodowej z 9 X 1945 r., k. 17-21 i

Przeprowadzone w 1946 r. redukcje kadrowe armii wymusiły także zmiany w organizacji służby weterynaryjnej. W ich ramach, w połowie roku, Zapas Koni został przeniesiony z Kozienc najpierw do Inowrocławia na obszarze Poznańskiego OW (od grudnia 1946 r. Inowrocław wchodził w skład Pomorskiego OW), zaś w 1947 r. do Płocka na obszarze Warszawskiego OW. Ponadto, w związku z likwidacją Łódzkiego OW – w listopadzie 1946 r., rozformowano 15 Okręgowy Ambulans Weterynaryjny we Wrzącej, w wyniku czego na dawnym obszarze Łódzkiego OW nie stacjonowały odtąd żadne zakłady wojskowej służby weterynaryjnej²⁵.

W jednostkach wojskowych służbę weterynaryjną tworzyli lekarze weterynarii oraz ich personel pomocniczy w postaci instruktorów oraz podkuwaczy koni. W latach 1947-1948 dotychczasowe etaty lekarzy weterynarii zastąpiono nowymi: na szczeblu dywizyjnym byli nimi szefowie służby weterynaryjnej podlegli bezpośrednio kwatermistrzom danego związku taktycznego, a w sprawach fachowych szefowi służby weterynaryjnej właściwego okręgu wojskowego. Z kolei na szczeblu pułkowym omawianą służbą kierował instruktor weterynarii, będący zarazem komendantem ambulatorium weterynaryjnego pułku. W innych – mniejszych jednostkach – służbę weterynaryjną pełnili podoficerowie weterynarii: instruktorzy weterynarii, podkuwacze koni i sanitariusze. Omawiana służba występowała także na szczeblu garnizonowym, gdzie kierował nią wyznaczony rozkazem dowódcy garnizonu lekarz weterynarii, zaś w wypadku braku w garnizonie jednostki posiadającej na etacie lekarza weterynarii służbę weterynaryjną zabezpieczał lekarz weterynarii, któremu jednostki garnizon były przydzielone pod względem opieki weterynaryjnej²⁶.

Wraz z redukcją instytucji weterynaryjnych, stopniowo malała także liczba personelu służby weterynaryjnej, który jeszcze w połowie 1945 r. tworzyło 884 wojskowych, w tym 197 oficerów, 65 podofi-

---

t. 145. Rozkaz NDWP nr 339 z 14 XII 1945 r.; K. Adamek, *op. cit.*, s. 64-67; idem, *Kwatermistrzostwo Wojska Polskiego...*, s. 102; idem, *Intendentura Wojska Polskiego 1918-1956*, Warszawa 1998, s. 138.

²⁵ CAW: Wydział Służby Weterynaryjnej, sygn. IV.503.9, t. 17. Sprawozdanie z likwidacji Wydziału Służby Weterynaryjnej w dowództwie Łódzkiego OW z 30 XI 1946 r., k. 1; Sztab Generalny, sygn. IV.501.1/A, t. 155. Rozkaz NDWP nr 168 z 8 X 1946 r., k. 239-244.

²⁶ CAW, Instrukcja służby weterynaryjnej w garnizonie, dywizji i pułku, Warszawa 1951.

cerów i 622 szeregowych. Dostosowywanie służby weterynaryjnej do nowych pokojowych zadań – przy stale redukowanym stanie armii – powodowało, iż i personel owej służby 1 stycznia 1946 r. zmalał etatowo do 437 wojskowych (w tym 243 lekarzy weterynarii i 194 instruktorów weterynarii), zaś rok później – 1 stycznia 1947 r. – do 281 wojskowych (w tym 193 lekarzy weterynarii i 89 instruktorów weterynarii), podczas gdy stan faktyczny zmniejszył się w owym czasie z 430 wojskowych w dniu 1 stycznia 1946 r. (w tym 235 lekarzy weterynarii i 195 instruktorów weterynarii) do 283 wojskowych w dniu 1 stycznia 1947 r. (w tym 186 lekarzy weterynarii i 97 instruktorów weterynarii). W kolejnych latach, wobec stałego zmniejszania się stanu koni w armii, liczba personelu omawianej służby ulegała dalszym redukcjom, lecz wobec rozformowania Łódzkiego OW dalsze statystyki w tym zakresie wykraczają poza zakres niniejszego artykułu²⁷.

Jak wcześniej wspomniano, jednym z najważniejszych zadań służby weterynaryjnej była opieka nad końmi, które nadal odgrywały – z powodu niewielkiego stopnia zmechanizowania armii – istotną rolę w jej funkcjonowaniu. Jeszcze 20 października 1945 r. etatowo w WP miało być 39 624 koni. W praktyce stan faktyczny był dużo niższy, gdyż w ewidencji znajdowało się wówczas 29 903 konie, czyli o prawie $\frac{1}{4}$ mniej od stanu etatowego. Stopniowo liczba koni użytkowanych przez wojsko ulegała zmniejszeniu, gdyż ich stan ewidencyjny w 1946 r. wynosił: 22 347 sztuk – 1 stycznia, 19 513 sztuk – 1 sierpnia, 15 787 sztuk – 1 grudnia oraz 7 602 sztuk – 1 października 1947 r.²⁸ Po przejściu armii na organizację pokojową – aż do listopada 1946 r. – największą liczbą koni dysponowały jednostki podległe Pomorskiemu OW, wśród których znajdowała się 1 Warszawska Brygada Kawalerii²⁹. Natomiast na przeciwnym biegunie

---

²⁷ CAW, Sztab Generalny, sygn. IV.501.1/A, t. 450. Raport o zamierzeniach organizacyjnych WP na 1945 r., t. 510. Meldunek o stanie WP na dzień 1 I 1947 r.; Departament Organizacji i Planowania MON, sygn. IV.503.1/A, t. 109. Sprawozdanie z działalności służby weterynaryjnej WP za 1946 r.

²⁸ Ów wyraźny spadek liczby koni wynikał nie tylko ze stopniowego zastępowania ich przez pojazdy mechaniczne, lecz również z powodu rozformowania w marcu 1947 r. 1 Warszawskiej Dywizji Kawalerii.

²⁹ Stan ten utrzymywał się do listopada 1946 r., kiedy to wraz z przeniesieniem 1 Warszawskiej Dywizji Kawalerii do Garwolina, pierwsze miejsce pod względem liczby użytkowanych koni zajął Warszawski OW.

w owym okresie znajdował się Łódzki OW, gdyż w podległych mu jednostkach znajdowało się zaledwie około 1 tys. koni³⁰.

W pierwszym okresie powojennym stan zdrowotny koni użytkowanych przez wojsko nie był najlepszy, co wynikało z ich niedożywienia, słabej opieki weterynaryjnej i nadmiernej „eksploatacji”.

Tabela 4
Wykaz stanu koni w WP w 1946 r.

Wyszczególnienie	1 I 1946 r.		1 V 1946 r.		31 XII 1946 r.	
	E	F	E	F	E	F
Warszawski OW	4 130	3 220	4 066	4 248	5 387	5 244
Pomorski OW	7 704	5 648	5 406	4 483	2 763	2 898
Poznański OW	3 117	3 129	1 958	2 259	1 134	1 731
Śląski OW	4 204	4 791	3 558	4 300	2 351	2 553
Krakowski OW	3 960	3 408	2 970	2 944	1 911	1 867
Łódzki OW	1 023	971	1 052	1 044	-	-
Lubelski OW	1 266	1 180	1 140	1 213	1 529	1 494
Ogółem w WP	25 404	22 347	20 150	20 491	15 075	15 787

E – stan etatowy

F – stan faktyczny

Źródło: CAW, Departament Organizacji i Planowania, sygn. IV.503.1/A, t. 109. Wykaz stanu koni w WP w 1946 r. oraz t. 113. Sprawozdanie z działalności służby weterynaryjnej za 1947 r.; II wiceminister Obrony Narodowej, sygn. IV.500.2, t. 38. Wykaz stanu koni na 1 maja 1946 r.

Głównymi powodami zachorowań koni był brak odpowiedniej ilości owsa lub jego zła jakość, nienajlepszy stan uprzęży oraz kiepska jakość kucia koni, jak również rany i obrażenia powstałe w trakcie „użytkowania” koni przez wojsko (konie wierzchowe i artyleryjskie pracowały średnio po około 8-10 godzin dziennie, zaś konie taborowe nawet do 16 godzin na dobę). Nie dziwią więc w tej sytuacji alarmujące raporty, iż latem 1945 r. jedynie niecałe 30% koni miało dobrą kondycję i 37% dostateczną, zaś aż 35% niedostateczną. Na szczęście

³⁰ CAW, Sztab Generalny, sygn. IV.501.1/A, t. 431. Objasnienia o przebiegu reorganizacji WP z października 1945 r.; GZPW, sygn. IV.502.1, t. 75. Sprawozdanie III wiceministra Obrony Narodowej za 1947 r.; Departament Poboru i Uzupelnień, sygn. IV.501.2, t. 175. Zestawienie stanu WP z 1 VIII 1946 r.; Departament Organizacji i Planowania, sygn. IV.503.1/A, t. 109. Wykaz stanu koni w WP w 1946 r. oraz t. 113. Sprawozdanie z działalności służby weterynaryjnej za 1947 r.

w kolejnych latach, dzięki poprawiającej się opiece weterynaryjnej, szerokim działaniom profilaktycznym oraz poprawie warunków bytowania i wyżywienia koni, liczba zachorowań tych zwierząt stopniowo malała, choć jeszcze w IV kwartale 1946 r. we wszystkich zakładach weterynaryjnych w WP leczono łącznie 2 800 koni. Powolna poprawa stanu koni wynikała nie tylko ze zmniejszenia się ich ogólnej liczby w całej armii, lecz także z poprawy wyżywienia i opieki weterynaryjnej. Dla przykładu, dobrą kondycję w 1946 r. miało 67% koni, zaś w 1947 r. – 81%. Podobne tendencje występowały w odniesieniu do pielęgnacji i kucia koni. Odsetek zwierząt dobrze pielęgnowanych jeszcze w 1946 r. wynosił 54%, podczas gdy w 1947 r. wzrósł do 73%, zaś dobrze podkutych koni odpowiednio z 52% do 77%. Liczby te wymownie świadczą o dobrej pracy nielicznego personelu służby weterynaryjnej, jednak ze względu na brak szczegółowych danych w tym zakresie w odniesieniu do Łódzkiego OW nie można ocenić pracy jego personelu weterynaryjnego³¹.

Kolejnym zadaniem służby weterynaryjnej było współdziałanie z cywilnymi weterynarzami w sprawach hodowli i rejestracji koni. Było to zadanie poważne, gdyż przykładowo 1 maja 1946 r. całkowity zasób koni uznanych za przydatne dla potrzeb mobilizacyjnych i pozostających w rejestrach prowadzonych przez okręgi wojskowe wynosił 1 156 621 sztuk, z czego najwięcej – bo aż 235 021 – w Łódzkim OW, nieco mniej (234 289 koni) w Poznańskim OW, 214 316 koni w Warszawskim OW, 152 391 w Krakowskim OW, 146 709 w Lubelskim OW, 101 249 w Śląskim OW oraz zaledwie 72 646 w Pomorskim OW. Niezwykle ważną sferą działania omawianej służby był również nadzór weterynaryjny nad mięsem i produktami pochodzenia zwierzęcego przeznaczonymi na potrzeby wojska. Przepisy nakażywały bowiem, aby ubój bydła odbywał się tylko w rzeźniach podlegających nadzorowi weterynaryjnemu, zaś w przypadku braku w danej miejscowości takowej rzeźni, komendant garnizonu wyznaczał miejsce uboju, przy którym musiał być obecny lekarz weterynarii. Mięso po odpowiednich badaniach i dopuszczeniu do spożycia było następnie przewożone do jednostek wojskowych w specjalnych samochodach lub skrzyniach obitych od środka blachą. Mięso nie

---

³¹ CAW, Departament Organizacji i Planowania, sygn. IV.503.1/A, t. 113. Sprawozdanie z działalności służby weterynaryjnej za 1947 r. i t. 109. Sprawozdanie z działalności służby weterynaryjnej za 1946 r., k. 263; K. Adamek, *Służba weterynaryjna Wojska...*, s. 64-66.

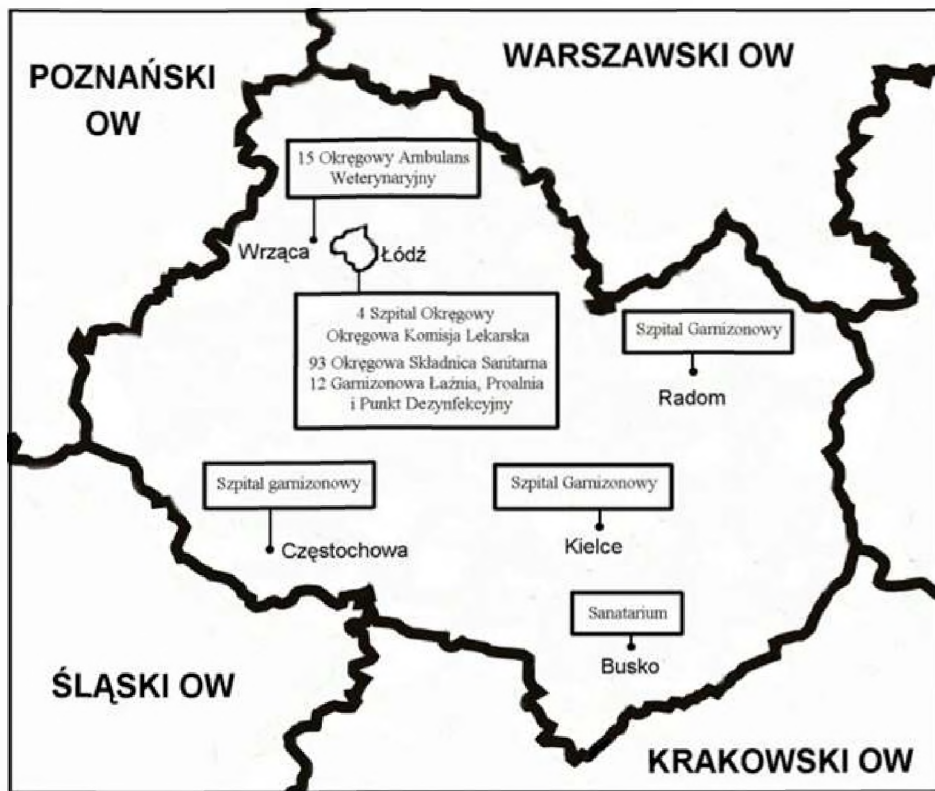
mogło być użyte do przygotowywania potraw wcześniej niż dwanaście godzin po uboju oraz nie później niż w ciągu dwóch dni w okresie letnim lub trzech dni w okresie zimowym, zaś nadwyżki z dostaw należało jak najszybciej złożyć w chłodniach lub zimnych magazynach. Wojskowa służba weterynaryjna czuwała także nad przestrzeganiem w cywilnych zakładach mięsnych dostarczających swych produktów wojsku odpowiednich warunków sanitarnych przy produkcji i przechowywaniu produktów mięsnych. Ponadto, wojskowa służba weterynaryjna współpracowała z cywilną służbą weterynaryjną poprzez wspomaganie jej w pracach nad zapobieganiem chorobom zakaźnym wśród zwierząt oraz konsultowanie budowy nowych lecznic weterynaryjnych pod względem ich ewentualnej przydatności dla wojska³².

Niestety, z braku innych szczegółowych danych o działalności w Łódzkim OW, zarówno wojskowej służby zdrowia, jak i wojskowej służby weterynaryjnej, trudno jest podsumować efekty ich pracy, nie tylko w odniesieniu do owego okręgu wojskowego, ale także w skali całego WP. Tym niemniej wydaje się, iż jak na ówczesne warunki kadrowe, zaopatrzeniowe i kwaterunkowe obie omawiane służby dość dobrze wywiązywały się ze swych zadań. Stopniowe zmniejszanie liczby zakładów wojskowej służby zdrowia oraz redukowanie jej personelu wynikało zarówno ze zmniejszania się stanu osobowego WP w pierwszych latach powojennych, jak i stopniowej poprawy jakości leczenia żołnierzy. Podobne uwagi można odnieść do wojskowej służby weterynaryjnej, która pod koniec lat czterdziestych XX w. – wobec stale redukowanej liczby koni użytkowanych przez wojsko oraz jego postępującej mechanizacji – przestała odgrywać większą rolę w funkcjonowaniu WP.

---

³² CAW, II wiceminister Obrony Narodowej, sygn. IV.500.2, t. 38. Wykaz zasobów koni w poszczególnych okręgach wojskowych z 1 V 1946 r., k. 276; K. Adamek, *Służba weterynaryjna wojska...*, s. 65-66.

Mapa. Dyslokacja wojskowych zakładów służby zdrowia i weterynarii na obszarze Łódzkiego OW w styczniu 1946 r.

Summary

Organization and activities of the Military Health Service and the Military Veterinary Service the Lodz Military District in 1945-1946

The article describes the organization and activities of two military medical services, which functioned in the Lodz Military District in 1945-1946. The first of these was the military health service, whose main task was to prevention and treatment of soldiers. Military health service in the Lodz Military District had three military garrison hospitals in Czestochowa, Kielce and Radom, district military hospital in Lodz, military sanatorium in Busko and medical

personnel in military units. At the end of World War II in Lodz were created also several military medical school, so that this city became the main center of military medical education of the Polish Army. The article discusses the organization and activities of the other medical service working in Lodz Military District, which was a military veterinary service. Its main task was to care for horses in military units and their treatment. For this purpose, in this military district was formed in the summer of 1945, the 15 District Veterinary Ambulance in Wrząca near Lutomiersk. It was disbanded in November 1946, together with the liquidation of the Lodz Military District. In the first years after the war the main command positions in both services took many officers of the Red Army. They were gradually substituted for the Polish officers, but it was a long process. Both the military services had a small staff, which – in spite of many difficulties – well fulfill its tasks and contributed to improving the health of forces stationed in the area of that district.